

Fazakas Sándor

Egyház teológia nélkül – teológia egyház nélkül?

Kivonat

A magyar reformátusság turbulens időszakot él át. Népszámlálási adatok és vallásszociológiai kutatások tagóságukban zsugorodó gyülekezeteket mutatnak, lelkészi és nem lelkészi tisztségviselők önértelemzése változáson megy át, közéleti szerepvállalás és társadalmi nyilvánosságban való megítélés tekintetében számos kritika irányul a történelmi egyházak felé. Ilyen helyzetben a teológiai reflexiók felértékelődnek – vagy éppen ezek hiánya mutatkozik meg alig titkolható módon, mégis súlyos következményekkel. Mi az oka annak, hogy az egyház intézményes és szervezeti életét érintő kérdésekben, etikai és politikai állásfoglalásokban vagy ezek hiányában elmarad a szakmai diskurzus és a teológiai önreflexió? És mi lehet az oka annak, hogy a teológiai tudományművelés egyre inkább elveszíti egyházi jellegét? Az előadás során kiemelésre kerül néhány olyan témakör (pl. a teológia helye az egyházban, a képzésben és a tudományok világában, a teológiai kompetenciák inflálódása, a protestantizmus politizálódása vagy a teológia normatív szerepe), amelyek teológiatörténeti fejlődése és társadalmi kontextualizációja értelmezésre vár. A teológiai értelmezés és a nevezett problémák összefüggésbe állítása segíthet abban, hogy a kihívásokra keressük az adekvát válaszokat.

Abstract

Hungarian Reformed Christianity is going through a turbulent period. According to census statistics and sociological research on religion, congregations are becoming smaller, clergy and lay officials are changing their self-perception, and historical churches are facing criticism regarding their role in public life and their public image. In such a situation, theological reflections are becoming increasingly important – or rather, their absence is becoming increasingly apparent, with serious consequences. What is the reason for the lack of professional discourse and theological self-reflection on issues concerning the institutional and organizational life of the church, ethical and political positions, or the absence thereof? And what could be the reason for the increasing loss of ecclesiastical character in theological scholarship? The lecture will highlight a number of topics (e.g., the place of theology in the church, in education and

in the world of science, the inflation of theological competencies, the politicization of Protestantism, or the normative role of theology) whose historical development and social contextualization await interpretation. Theological interpretation and the correlation of the problems mentioned above can help us find adequate answers to these challenges.

A következőkben nem egy szokványos előadásra kerül sor. Inkább hangosan kívánok töprengeni a címben megjelölt témáról, és e hangos gondolkodásra az itt jelenlévőket is meghívni: gondoljuk tovább együtt a kérdést! Nyilván ez teljes mélységében nem ma fog megtörténni, de remélhetőleg sor kerül rá a nem túl távoli jövőben. Egyúttal igyekszem reflektálni is azokra az előadásokra, amelyek e IV. Tavasz- napok keretében, a tegnapi és a mai nap során elhangzottak.

Egyház teológia nélkül, teológia egyház nélkül? Tudom, provokatívnak hangzik az állítás, ezért is láttam el kérdőjellel. Első hallásra is ellentmondásosnak tűnik a cím, hiszen hol, ha nem éppen az egyház közösségében, az egyház életterében művelhetjük igazán a teológiát? Mégsem intézhető el a kérdés az evidenciák jegyében.

1. A hit megvallása – hogyan és kinek az érdeke?

Mindenekelőtt szenteljünk néhány gondolatot a *hitvallás* kérdésének. Ha a hitvallásra mint a hit megvallásának aktusára gondolunk – arra az első és ősi hitvallásra a legegyszerűbb hitvallásra, amely az Írás lapjain is élénk tárul: „Jézus Krisztus Úr!”, illetve a Máté 16,16 szerint: „Te vagy a Krisztus, az élő Isten fia” –, akkor itt nyilván mindkét hivatkozott elem megjelenik, sőt három: teológia, egyház... és tisztség! Miért ez a három? Azért, mert a teológus azzal tesz legnagyobb szolgálatot az egyháznak (Barth után szabadon), ha az egyház ügyénél marad: megmarad a hit megvallása, illetve az ige szolgálata mellett.¹ Viszont ennek az ige-nek az áthagyományozása, továbbadása, és ehhez a Lélek megvilágosító munkájáért való könyörgés bizonyos tisztséghez kötött, az egyház tisztéhez. Azt az autoritást ugyanis (az *exousia/auctoritas* értelmében), azt a hatalmat, amelyet Jézus élt és gyakorolt – aki azt mondta, „hallottátok, hogy megmondatott a régieknek [...]”. Én pedig azt mondom nektek” – húsvét után már a megkeresztelt hívők közössége köteles tovább élni és tovább képviselni. Ennek a közösségnek kell gondoskodnia,

¹ Vö. Karl Barth: *Das Wort Gottes als Aufgabe der Theologie*. In: *Uő: Das Wort Gottes und die Theologie*. Kaiser Verlag, München, 1925. 156–178, 158. Vö. Nagy Barna: *A teológiai módszer problémája az úgynevezett dialektika teológiában*. Kálvin Kiadó, Budapest, 1999. 23.

református értelmezésünk szerint, a hagyomány továbbadásáról;² ennek kell megkeresnie és megteremtenie a Krisztushoz tartozás megvallásának a feltételeit, és ebből a közösségből kell elhívást kapjanak azok a teológusok és további egyházi tisztségviselők, akiknek kiemelt feladata lesz ennek a folyamatnak a fenntartása.

A konferencia során hallottunk a niceai hitvallás megszületésének körülményeiről. Füsti-Molnár Szilveszter nagyszerű bevezető és egyben elemző előadása hangsúlyozta, hogy az 1700 évvel korábbi események ott a kisázsiai Nikaiában (a mai törökországi Iznikben) valóban a mérföldkő szerepét jelentették egyházunk és a teológia történetében. Miért? Igazat adhatunk Adolf von Harnacknak, aki szerint a niceai zsinat és hitvallás mögött az a kérdés húzódott meg, s egyben várt tisztázásra, hogy „azonos-e az az isteni valóság, amely a földön megjelent [...] azzal a legfőbb isteni valósággal, amely az eget és a földet teremtette”.³ Gyakorlati szempontból és a döntés következményeit tekintve nyilvánvaló: 325-ben a hitvallás megalkotásával és kihirdetésével végérvényesen elváltak az utak. A keresztyénség e hitvallás által – a vallástörténetek világában páratlan módon – elkülönül a többi vallástól, egyúttal a zsidóságtól is. Nincs ugyanis még egy olyan vallás, amelyik egy ilyen közösségi döntés révén mégiscsak egy dogmával foglalja össze a hit tárgyát és foglalja rendszerbe azt, amiben hisz. Ugyanakkor e döntéssel elkülönül a keresztyénség a hellenizmus világtól, s egyúttal a görög filozófia istenképzetektől is. Immár nincs visszaút a Nicea előtti állapotba. Viszont a niceai zsinat összehívásának és megtartásának körülményei mégiscsak figyelmeztető jelként szolgálnak számunkra: a tegnapi előadásban is történt erre utalás, hiszen nem annyira egyházi indíttatásból, püspökök és teológusok akaratából kerül sor erre a zsinatra és a hitkérdések tisztázására, hanem politikai döntés következtében. 324-re Nagy Konstantin leszámol minden belső ellenséggel, ő a teljhatalmú ura a Római Birodalomnak, keleten és nyugaton egyaránt. És amint az az impériumok esetén bevett szokássá vált (és a politikai törekvésekből azóta sem tűnt el, csak formáját tekintve átalakult): a hatalom megtartásának, fenntartásának és a birodalom stabilitásának a garanciája az egy uralkodó, egy állam, egy vallás eszméje és ennek az eszmének a

² Vö. Dietrich Ritschl: Autorität. In: Erwin Fahlbusch et al. (szerk.): *Evangelisches Kirchenlexikon. Internationale theologische Enzyklopädie*. Band 1. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 1986. 346–348; Karl Barth: *Die Kirchliche Dogmatik (KD)*, IV/1. kötet. Theologischer Verlag, Zürich 1953. 798.

³ Adolf von Harnack: *Dogmatörténet*. (Ford. Gromon András.) Tillinger, Szentendre, 1998. 131. Vö. Wolfram Kinzig: The Creed of Nicaea. Old Questions, New Answers. *The Ecumenical Review* 75 (2023/2), 215–234; Uta Heil – Jan-Heiner Tüch: *Nizäa. Das erste Konzil. Historische, theologische und ökumenische Perspektiven*. Herder, Freiburg – Basel – Wien, 2025.

megvalósítása minden áron... Mi hasznom abból – kérdeztette Konstantin –, ha püspökök és teológusok fogalmak felett vitáznak, és filozófiai-teológiai kérdésekben ölre mennek egymással. Nosza, tegyünk rendet ezen a téren is... És nem más, mint ő, azaz a császár az, aki összehívja a zsinatot; ő az, aki elnököl, ő az, aki (mai szóhasználattal élve) leosztja a szerepeket, és ő az, aki végül is dönt a krisztológiai vita kérdésében (a *homoousios* tárgyában). Az a császár dönt tehát, aki még nincs megkeresztelve, hiszen Konstantin ekkor még nem vette fel a keresztséget...

Nem valószínű, hogy Nagy Konstantin teljesen tájékozatlan lett volna teológiai és filozófiai kérdésekben, de a mai egyháztag előtt és újkori tapasztalataink fényében felmerül a kérdés: hogy van ez, a politikai akarat előtt csak úgy meghajolnak a püspökök is? Akkor a császár vallási kérdésben kívánt döntőbíró lenni, és mint tudjuk, Arius kárára dőlt el ez a történet. Ami érdekes az utótörténetben, hogy jóllehet a zsinat kiátkozza és száműzésre ítéli Ariust, kis idő múlva megkegyelmezik neki, visszatérhet, és az egykori Római Birodalomban az ő nevével fémjelzett mozgalomnak a missziója sokkal dinamikusabb lesz, mint azt sokan gondolták volna.

Mégis, tovább feszít a kérdés, amely napjainkban is relevanciával bír: kinek az érdeke (volt) a hit megvallásának az egységesítése? Az egyház érdeke? Vagy a politikum érdeke? Mi haszna volt ebből az egyháznak, és mi haszna volt a birodalomnak? Van olyan egyházi döntés, amely nem eminensen teológiai tisztázódás igényéből fakad? És számolnunk kell olyan teológiai felismerésekkel, amelyeknek nem volt vagy nem lehet következménye az egyház élettevékenysége számára? Azért is releváns ez a kérdés, mert a teológia–egyház–tisztviselők triászába beavatkozhat valami egészen más tényező: a mindenkori hatalom érdeke, illetve az egyház kiszolgáltatottsága a mindenkori hatalomnak politikai, gazdasági és jogi értelemben.

2. A teológia helye: az egyházban, képzésben vagy a tudományok világában?

De ezzel vissza is kanyarodtunk a kiinduló kérdésünkhöz: egyház teológia nélkül, teológia egyház nélkül? Vajon nem egyoldalú leegyszerűsítésről van itt szó? Nyilván nem állhat érdekünkben leegyszerűsítésekbe bocsátkozni, de a kérdés élet sem szabad elvenni. Kitapinthatók ugyanis olyan jelenségek egyházunk mai életében és történelmi-társadalmi meghatározottságában, amelyek talán méltatlankodásra adhatnak okot, ugyanakkor látni kell, hogy nagyon hosszú fejlődéstörténetre

tekintenek vissza. Ezeket elemeznünk kell, nem pedig egyszerűen evidenciaként elfogadjunk.

Sokszor elhangzik a megállapítás, hogy az egyházunkban egyfajta tudomány-ellenesség érhető tetten. Vagy hogy csak a lelkész-, hit- és vallástanárképzésre, illetve a gyülekezeti munkatársképzésre tekintettel van létjogosultsága a teológiának. A teológia fogalma itt leredukálódik valamilyen oktatási, képzési funkcióra, ennek szolgálatában álló intézményre – de ennek a leegyszerűsítő szemléletnek a nyomán mindjárt megjelenik a következő kérdés (amely nem csupán a magyar reformátusokat érinti, de európai, sőt világviszonylatban is relevanciával bír): hány képzőhelyre van szükség egy-egy egyháztest esetén? Magyarországon legalább 80 éve újra és újra felvetődik ez a kérdés, néha hivatalosan, de többnyire háttérbeszélgetésekben. Milyen tényezőktől tegyük függővé a teológiai képzőhelyek, illetve intézetek számát? Ha csak a hallgatói létszámtól tesszük ezt függővé, akkor nyilván nagyon leegyszerűsödik a válasz is. (Most jövök Németországból egy konferenciáról. Hallom a kollegáktól, hogy nagy múltú svájci és német egyetemekenél 4-5, legfeljebb 7-8 hallgató kezd el tanulmányait az első szemeszterben, pl. Zürichben vagy Tübingenben.) Csak a hallgatói, illetve a lelkési utánpótlás biztosítása adja meg egy-egy teológiai intézmény létjogosultságát az egyházban? Vagy létezik más szempont is?

A teológia súlyvesztése más téren is tetten érhető. Elgondolkodtató ugyanis az a körülmény, hogy az ún. társadalometikai kérdésekben kiadott egyházi állásfoglalások és véleménynyilvánítások többnyire előzetes teológiai háttérmunka, illetve kellő mélységű és intenzitású teológiai reflexió nélkül kerülnek a nyilvánosság elé. Európának azon a vidékein, ahol nagyobb kultúrája van ezeknek az egyházi állásfoglalásoknak, sajnálatos módon a teológiai tartalmat sok esetben szociológiai, pszichológiai vagy más társadalomtudományi tartalommal helyettesítették. Ezt ők kritikusan szemlélik, tudják, hogy ez nagy probléma, ezen változtatni kell. Nálunk, illetve a mi egyházaink esetén viszont azt látom, hogy igazán nincsen hagyománya és kultúrája az egyházi állásfoglalások kiérlelésének. Ha mégis sor kerül ilyen állásfoglalásra, akkor kiérlelésének metodikáját negligálva,⁴ egy adott történetre tűzoltásszerűen reagálva fogalmazunk meg valamilyen nyilatkozatot, többnyire elmélyült és időigényes teológiai háttérmunka nélkül, vagy társadalmi nyomásra,

⁴ Vö. Eberhard Martin Pausch: Denkschriften. Evangelische Beiträge zum öffentlichen Dialog. *Deutsches Pfarrerberblatt* 104 (2004/8). 412–414; Fazakas Sándor: A protestáns etika feladata, alapjai, hagyományai és az erkölcsi meggyőződés kialakítása. In: Uő (szerk.): *A protestáns etika kézikönyve*. Kálvin Kiadó – Luther Kiadó, Budapest, 2017. 13–50.

vagy vélt társadalmi (vagy éppenséggel politikai) elvárásnak engedve. Ennek aztán az az eredménye, hogy olyan témák kapcsán nyilatkozik meg az egyház, amelyek teológiai szempontból marginálisak – de a napi politika vagy a nemzetpolitika, vagy más társadalmi-gazdasági érdek napirenden tartja a kérdést. Ugyanakkor más, egzisztenciális kérdésben, égető problémák kapcsán, ahol valóban szükség lenne a keresztyén valóságértelmezés megjelenítésére, elmarad az egyház hangja. Vagyis reálpolitikai, gazdasági, vagy lojalitást érintő viszonyulások függvényében dől el, milyen kérdésekben hallatja hangját az egyház, és mely kérdésekben nem. Holott teológiailag körültekintő és megalapozott módon, lelkigondozói indíttatással, és (protestáns) „erkölcsi korridor”⁵ jelleggel – ahogyan azt Kodácsy Tamás prezentációjában is hallottuk – kellene segíteni az egyéni és helyi viszonyok között meghozott döntések kiérlelését és a felelősség felvállalását, az együttélés különböző szintjein.

A másik oldala ennek a kérdésfeltevésnek, hogy a teológiai kutatómunka, az oktatás tananyaga, valamint a tantervkészítés vajon mennyire veszi figyelembe a megváltozott társadalmi és egyházi valóságot. Mintha egyfajta praxisellenesség lenne tetten érhető a teológiai tudományművelés terén! Nyilván látjuk és valamennyien érezzük, hogy az újkori tudományértelmezés követelményeit a teológiai oktató munkánkban és a teológiai tudományművelésben is átvettük. Ennek a jelzőszámai vagy jelzőfogalmai a specializálódás, konkrét eredmények bemutatása, publikációk megléte, tudományometriai adatok felmutatása stb. A „publish or perish”/„publikálj vagy elvesztél” akadémiai követelménye alól napjainkban a teológus sem képes kivonni magát, vagy nem is akar kimaradni – ezt teológiai tanárokként, szakteológusokként valamennyien érezzük. Az sem tagadható, hogy jó érzés, ha – miközben speciális területeken mozgunk témáinkkal, vagy az interdiszciplinaritás jegyében megtaláljuk a kapcsolódási pontot a nem teológusokkal – figyelmet szentelnek nekünk ókortörténészek, pszichológusok, filozófusok; ha tudományközi párbeszédet folytatunk más tudományok képviselőivel, és ha egyáltalán kíváncsi még az egyház határain kívül is valaki arra, mit mondhatnak egy-egy kérdésről a hittudományok képviselői. Ez eddig rendjén is lenne! De biztos, hogy ily módon kiérlelt részismereteinket és kedvenc kutatási témáinkat – és ezt önkritikusan mondom és kérdezem – rá kell terhelnünk a tananyagra, vizsgaszámonkérés kötelezettsé-

⁵ A GEKE etikai tájékoztató segédanyagainak kontextusában kialakított fogalom részletes értelmezéséhez ld. Fazakas Sándor – Kovács Krisztián: „Mielőtt megformáltalak az anyaméhben...” Az élet kezdetén felmerülő döntések keresztyén etikai megközelítése. Debreceni Református Hittudományi Egyetem Szociáletikai Intézet, Debrecen, 2020. 13–24, 163–164, 203–204.

ge mellett az első-, másod- vagy felsőbb éves teológiai hallgatókra, azokra, akik lelkészi vagy vallásstanári pályára készülnek? Tovább bonyolítja a helyzetet, hogy az oktatásszervezés bürokratizálódása a felsőoktatás terén, valamint a külső elvárásoknak való megfelelési kényszerek gyakran arra készítetnek minket, hogy törekedjünk „szalonképesnek” látszani – nem csak abban az értelemben, hogy tudjunk számot adni ismereteinkről és mindarról, amire saját tudományművelésünk terén eljutottunk. Ez még jogos is lehet! De ezenfelül ránk terhelődnek a teológia és az egyház lényegétől teljesen idegen akkreditációs, minőségbiztosítási, szervezet- és intézményfejlesztési követelmények⁶ – és ha e követelményeknek nem teológiailag reflektált módon és nem kellő önreflexióval kívánunk megfelelni, az hihetetlen energiákat köt le, miközben gépies megfelelési kényszerek veszik el a teológiával való elmélyült foglalkozás örömét.

Az sem mellékes, hogy a felsőoktatás- és a tudománypolitika hogyan kezeli a teológiai oktatást, a teológiai tudományművelést, meddig tanúsít érdeklődést egy olyan teológia iránt, amelynek hátterében a vallás egyre inkább elveszíti relevanciáját a társadalom számára. A pandémia korszakában hangzott el a bombaszitakusnak ható megállapítás, amikor az istentiszteleteket nem lehetett megtartani, hogy az egyházak már nem rendszerrelevánsak. Mit kell érteni ezen? A hulladékot és a háztartási szemetet el kellett hordani, az energiaellátást biztosítani, az egészségügyet működtetni kellett – de nem állt meg az élet, ha valaki nem mehetett templomba, vagy lelkészek nem tarthattak istentiszteletet. Nyilván próbálták ezt gondolkodó és éles elméjű teológusok más megvilágításba helyezni – nevezetesen, hogy nem a rendszerrelevanciával, hanem a rezonancia hiányával van gond.⁷ De ennek elfogadásával is tudomásul kell venni – akkor is, ha bizonyos politikai filozófusok vagy történészek kíváncsiak arra, hogy mi hogyan értelmezünk bizonyos társadalmi jelenségeket –, hogy tudománypolitikai szempontból világviszonylatban egyre kevésbé lesz igény a közpénzekből fenntartott teológiai oktatásra és

⁶ Vö. Alfred Jäger egyházunkban is ismert munkássága nyomán nyilvánvaló, hogy az egyház nem vállalkozás, de vállalkozásszerűen működtethető, hogy az intézmény- és szervezetfejlesztés és managementismertek eredményei jó hasznosíthatók egyházi intézmények, társadalmi missziók és szociális szolgálatok fenntartása és fejlesztése esetén – de ezek az ismeretek csak teológiailag reflektált módon alkalmazhatók az egyház számára, egyébként tartalmilag kiüresednek ezek a szolgálatok, vagy öncélú és profitorientálttá válik az adott intézmény. Ennek következtében már elveszti küldetéséből fakadó sajátos keresztyén jellegét a hasonló szolgáltatások piacán. Ld. Alfred Jäger: *Diakónia mint keresztyén vállalkozás. Nonprofit egyházi intézmények menedzselése*. DRHE Szociálpolitikai Intézete, Debrecen, 2010.

⁷ Vö. Wolfgang Huber: Systemrelevanz und Resonanzkrise. Warum wir der Resignation in der Kirche nur mit Innovation beegnen können. *Zeitzeichen* 21 (2020/12). 48–51.

hittudományi intézményekre, csak azért, mert valamikor a tudományegyetemek bölcsőjénél alapítókként ott voltak a teológiai fakultások – miközben az egyházak tagság tekintetében zsugorodnak. E téren tehát nagy fokú diszkrepancia és megosztottság mutatkozik meg saját tudományunk fontosságtudata és annak közéleti/tudománypolitikai, illetve társadalmi-gazdasági hasznosságának megítélése tekintetében.

3. Elértéktelenedő teológiai kompetenciák?

A fent (csak vázlatosan) ismertetett jelenség egy folyamat része. Az erről való töprengés nem most kezdődött el. Gerhard Ebeling már 1969-ben ír egy nagyszemű tanulmányt teológiai tisztség, egyházértelmezés és egyházkormányzás tárgyában.⁸ '69-ben születik meg ez az írás – ez az az idő, amikor Ebeling maga mögött hagyja Németországot, és végérvényesen elfogadja a Zürichi Egyetem Teológiai Fakultásának meghívását. Németországban hatalmas diákmegmozdulások vannak ekkor, a régi tekintélyeket és intézményeket megkérdőjelezzik, de egy újabb és türelmetlen tekintélyelvűség jegyében. És ebből, köszöni szépen, ő nem kér. Ebben az összefüggésben ő konzervatívnak minősül – míg a Hitvalló Egyház idején liberálisnak számított. (Lám, ennyire meghatározó a kontextus a teológus számára.) Tanulmányában két jelenség érdemel figyelmet részünkről: az *igeeinfláció* és az *ekkléziológiai képrombolás*. A „igeeinfláció” („Wortinflation”)⁹ kifejezésen azt érti Ebeling, hogy míg az egyetemi stúdiumok a gyakorlati alkalmazhatóságra és a munkaerőpiaci hasznosságra tekintenek – a már említett újkori tudományosmenny és tudományszervezés követelményeinek megfelelően –, addig az egyház tudománya olyan helyzettel szembesül, amelyre nincs igazán felkészülve: a tudományos teológia, mely hagyományosan a „szavak erejé”-re épít, és nem a kézzelfogható, materiális produktumra, egyre inkább elveszti átütő erejét, és idegenül hat környezetében. Ez pedig egyfajta ekkléziológiai torzulást („képrombolást”) eredményez: vagyis „a hagyományos lelkipásztori tisztelet csak elfogult és negatív megítélés illeti, a prédikálás intézménye időszerűtlennek minősül, az egyházvezetői orgánumok kizárólag az olcsó kritika tárgyává lettek, s az egyház olyan tekintélyelvű intézménnyé vált, amely a teológust éppen [lelkiismereti] szabadságától fosztja meg”.¹⁰ (Ha kéte-

⁸ Gerhard Ebeling: *Der Theologe und sein Amt in der Kirche. Zeitschrift für Theologie und Kirche* 66 (1969), 245–254.

⁹ Ebeling: i. m. 253.

¹⁰ Uo.

lyeink vannak e diagnózis tekintetében, elég egy pillantást vetnünk a papi/lelkipásztori tisztség társadalmi megítélését tükröző statisztikákra és elemzésekre.)¹¹ E jelenségre válaszul – folytatja Ebeling – újfajta törvényeskedés születik meg egyházunkban a tradicionalizmus, aktivizmus és futurizmus formájában. Miről is van itt szó?

– A *tradicionalizmus*ra az jellemző, hogy megerőszkolja a jelent, és beáldozza a jövő perspektíváját, miközben a múlthoz való hűséget megfellebbezhetetlen törvénnyé pervertálja. Ezáltal elhomályosítja a hagyomány valódi értelmét a keresztyén hit számára.

– Az *aktualizmus* múltfelejtést jelent – megfedkedzik az evangéliumi üzenetátadás történelmi körülményeiről, de a jövőre is az időtlenség illúziójával tekint. Ezáltal rabjává válik a korszellemnek, és szem elől téveszti azt, hogy miben járhat a keresztyénség saját kora előtt...

– A *futurizmus* fanatikus jövőkeresésében gyűlöli a történelmet, és könnyelműen átlép a jelen szükségszerűségein, közben szem elől téveszti mindazt, amit a keresztyén hit az áthagyományozás folyamatának köszönhet.¹²

Napjainkban Ingolf U. Dalferth, most már nyugalmazott, egykor szintén zürichi professzor elmélkedik azon, hogy az egyház társadalmi szerepváltozása kihatással van és kihatással lesz a teológiára, a teológiai tudomány megítélésére és művelésének feltételeire. Erről az előbbieken volt ugyan szó, de Dalferth egy nagyon megfontolásra érdemes megállapítást tesz: az a baj, mondja, hogy nem tartalmi kérdésekkel foglalkozunk, sem a teológiában, sem az egyházban.¹³ A tanítás tartalma erősen szubjektívizálódik. Vagyis az átadott tananyag tartalma nagymértékben attól függ, hogy az adott tárgyat tanító oktató személyesen milyen képet hordoz magában a lelkipásztori tisztségről, milyen tapasztalatokkal rendelkezik a tényleges szolgálatáról (vagy éppen nem rendelkezik ilyen tapasztalatokkal), hogyan látja az egyház társadalmi szerepét és küldetését, az egyházi hagyomány és megújulás dinamikáját, miként érzékeli az igehallgató (és egyéb egyházi szolgálatokat igénybe vevő) egyének élethelyzeteinek komplexitását, egzisztenciális gond-

¹¹ Kiss Dénes: *A papi foglalkozás társadalmi percepciója Erdélyben*. Online elérhető: <https://vallaskutato.ro/hu/kezdolap/blogbejegyzesek/a-papi-foglalkozas-tarsadalmi-percepcioja-erdelyben.html> (utolsó megtekintés: 2026. január 10.).

¹² Vö. Ebeling: i. m. 247.

¹³ Ingolf U. Dalferth: *Zur Theologievergessenheit der Theologie*. Impulsvortrag von Prof. Ingolf U. Dalferth im Rahmen der 1. Tagung des Forum Kirche und Theologie am 2. September 2024 in Frankfurt am Main. Online elérhető: <https://www.forumkth.net/zur-theologievergessenheit-der-theologie/>

jait, az értelmezési kísérletek keresését stb. A tananyag szubjektív meghatározottsága legkorábban akkor derül ki, amikor a hallgatók már a stúdiumok ideje alatt intézményt cserélnek: átjelentkeznek egy másik egyházi felsőoktatási, vagy lelkészképzési intézménybe, és kérik kreditjeik beszámítását. Ilyenkor derül ki, hogy azonos vagy hasonló tantárgymegnevezések ellenére – vagy éppen a közegyházban elfogadott és valamennyi képzőhelyre érvényes képzési és képesítési követelményrendszer (ún. KKK) ellenére – tartalmukban nem feltétlenül fedik egymást ezek a tantárgyak. Tudom az ellenvetést: a törvény is lehetővé tesz tartalmi eltérést bizonyos százalék erejéig – de a majdani egyházi szolgálat tekintetében vajon jól van ez így? (Erről érdemes lenne több szakmai párbeszédet folytatnunk!)

Továbbá egy még végzetesebb jelenség is észlelhető mindezek kapcsán: a tárgyi tudást felváltotta az értékítélet. Pontosabban: hallgatóink – de mi magunk is, hiszen mi magunk adunk példát hallgatóinknak – nagyon hamar tudunk a moralizmus jegyében fogant értékítéleteket megfogalmazni teológusokról, teológiai iskolákról vagy egyházi döntésekről. Például gyakran hallani olyan megállapításokat – nemcsak hallgatóktól, de végzett lelkészekről vagy aktív gyülekezeti tagoktól is –, hogy például Luther nem szerette a zsidókat és a parasztokat, Kálvin olyan önkényes volt, hogy lassú tűzön megégette Szervétet, vagy hogy „Barth nem ad megoldást”. De ha visszakérdezünk, hogy hol olvastad mindezt Luthernél, kik voltak Genfben valójában a vallási kérdésekben (is) a döntéshozók, és saját korának milyen problémáira reflektált Barth, és melyik művében, a korai vagy a kései Barth, már megáll a tudomány... Vagyis: egy-egy frappáns megállapítás nagyon szakmainak és nagyon magabiztosnak tűnik, de valójában leszűkítő ítélkezés és előítéletesség veszi át a tartalmi-tárgyi ismeretek helyét. Így a teológiai részismeretek összefüggése sem áll össze a fejekben. Vagyis a teológiai ítéletalkotás készségének kialakítása elmarad – helyette meghonosodik a moralizálás negatív kultúrája: tudni vélik az illetékesek, hogy hogyan kell valamit vagy valakit megítélni, elítélni, elmarasztalni és valami felett felháborodni, anélkül, hogy tudnák, mit ítélnek meg... (a példák sora folytatható a teológiatörténet neves személyiségeitől, iskoláitól a jelenkori ökumenikus szervezetek és szakmai bizottságok teológiai munkásságáig). Ezek után nem csodálkozhatunk azon, hogy értetlenség fogadja azt az igényt és megállapítást, miszerint a teológia az egyház funkciója [kellene hogy legyen!]....

Tehát amikor teljesen perszonalifikáljuk és moralizáljuk ezeket a fenti példák által is reprezentált kérdéseket, és nem tárgyszerűen elemezzük a helyzetet, nem tartalmi kérdésekkel, nem az igével foglalkozunk és annak aktuális megjelenésével és

hermeneutikai szabályaival, akkor nem teszünk mást, mint leegyszerűsítjük a dolgokat: morális értékítéletet fogalmazunk meg egymásról, kérdésekről és ügyekről.

A Tiszántúli Református Egyházkerületben 2005-ben végeztünk egy egyházszociológiai felmérést az egyházkerület megbízásából, a Teológiai Bizottság égisze alatt. Kiderült számunkra néhány nagyon fontos szempont. Bár az adatok 20 évre tekintenek vissza, aktualitásuk változatlan.¹⁴ A felmérés során arra a kérdésre is kerestük a választ, hogy a lekipásztorok mely területen érzik úgy, hogy képzésük, illetve képesítésük hiányos, és hogy kívánnivalót maga után, illetve a továbbképzéstől milyen területeken várják a kompetenciabővítést. Három hiányosságot, illetve elmélyítendő kompetenciát neveztek meg a megkérdezettek: a kübertnetikai funkciót (vagyis az egyház vezetésének, kormányzásának kérdését), a professzionális lelkigondozást, valamint a társadalmi kérdésekben való tisztánlátást. Ez az a három terület, ahol úgy érzik a több évtizede már praxisban szolgáló lelkészek, hogy nem rendelkeznek kellő ismerettel, megbízható kompetenciákkal... Miről van szó? Nem feltétlenül arról, hogy az egykori egyetemi jegyzetek – amelyek lehet, hogy 30-40 éve íródtak – már elavultak. Bár ezeket sem árt időnként újraírni, aktualizálni. Sokkal inkább azt jelzi e hiányérzet, hogy az emberek életkérdései, élettapasztalatai, krízishelyzetei hihetetlenül széles skálán mozognak, sokkal differenciáltabbak, mint amilyenek 30 vagy 50 évvel ezelőtt voltak, amikor ezek a jegyzetek születtek. És a teológiai ítéletalkotás tekintetében, az erkölcsi véleményformálás terén, a komplex lelki válságjelenségek kapcsán, valamint a modern társadalom szervezeti-strukturális követelményeinek mentén (amely az egyházi intézményeket sem hagyja érintetlenül) nem elégséges sztereotip megállapításokra, korábban bevált válaszokra szorítkozni. Nem arról van szó, hogy lelkészeink elfelejtették volna az idevonatkozó teológiai diszciplínák jegyzeteit és tananyagát, hanem arról, hogy egy folyamatosan változó világban újabb- és újabb jelenségekkel találkoznak, amelyekről érdemben és „teológusként” kellene mondani valamit. Vagyis nem elég visszhangozni azt, amit a kortársak amúgy is elolvasnak az internetes portálokon vagy a közösségi médiában, és megfejezni mindazt néhány bibliai idézettel – sokkal nagyobb figyelmet kellene fordítanunk a *teológiai ítéletalkotás* készségének elsajátítására.

Egy másik felmérés tanulsága is idekíváncozik, amit folyamatosan végzek lelkésztovábbképző tanfolyamok és a VI. éves lelkészjelölt gyakornokok képzése

¹⁴ Fazakas Sándor – Kocsis Áron: „Vegyétek számba őket...” Vallásszociológiai felmérés a Tiszántúli Református Egyházkerületben. In: Kustár Zoltán (szerk.): *Orando et laborando. A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2006/2007. évi értesítője*. DRHE, Debrecen 2007. 187–205.

során. Tulajdonképpen inkább megfigyelés vagy mintavétel ez, melynek eredményeit az érintettekkel kötetlen formában át is beszéltük (a szakszerű kiértékelés még várat magára). A kérdés így szól: mely kapcsolati hálóban és milyen szolgálati területen érzi leginkább biztonságban magát a lelkipásztor – illetve hol jelentkezik leginkább a frusztráló tényezők?¹⁵ A válaszok többnyire ugyanazok – függetlenül attól, hogy valaki hatodéves gyakornok vagy nyugdíj előtt álló lelkész, hogy Erdélyben, Tiszántúlon vagy a Dunamelléken szolgál. Nos – a vizsgálat tanúsága szerint –, az istentiszteleti-bibliaórai alkalmak jelentik a legtöbb pozitív élményt és biztonságérzetet. Az elbizonytalanodás ott következik be, ahol adminisztratív kötelezettségek, felsőbb egyházi vagy nem egyházi szervezetek képviselőivel való kapcsolattartás a tét, vagy ahol a hiányos szakmai kompetenciák nem eléggé ismert életkori sajátosságokkal és élethelyzetekkel találkoznak (pl. nehéz lelkigondozói esetek, fegyelmezési problémák a vallásoktatásban stb.). Tehát nagy fokú diszcrepancia jelentkezik a lelkipásztori tisztségértelmezés, önértelmezés és az egyház által elvárt szolgálat, valamint a társadalmi élet valósága, illetve az egyház társadalmi meghatározottsága között. Kérdés: mi (lesz) lehet ennek a diszcrepanciának a következménye?

4. A teológia mellőzésének következménye: az egyház politizálódása?

Egyes elemzések szerint a fenti feszültség törvényszerűen együtt jár azzal a törekvéssel, hogy az egyház igyekszik biztosítani látni helyét a társadalomban, ehhez politikai, gazdasági és jogi garanciákat keres, és amúgy a méltán jó hírű és elismertségnek örvendő szociális, közoktatási és kulturális intézményei által kíván megkerülhetetlen helyet biztosítani magának a világban. Ezzel viszont óhatatlanul együtt jár az egyház politizálódása. Nem feltétlenül pártpolitikai opciókról van itt szó (bár előbb-utóbb a kérdés kapcsán ez is felmerül). Eltekintve a részletek bemutatásától és elemzésétől álljon itt csupán két, egymásnak látszólag ellentmondó következtetés. Az egyik sommás megközelítés szerint a politizálódással az egyház *elidegenedett saját küldetésétől*, feladta az üdvösségről és megváltásról szóló

¹⁵ E kutatás számára inspiráló volt: Dieter Becker: *Pfarrberufe zwischen Praxis und Theorie. Personalplanung in theologisch-kirchlicher und organisationsstrategischer Sicht* (Empirie und Kirchliche Praxis – 3). AIM Verlagshaus, Frankfurt a.M. 2008; Dieter Becker – Karl-Wilhelm Dahm – Friederike Erichsen-Wendt (szerk.): *Arbeitszeiten im heutigen Pfarrberuf. Empirische Ergebnisse und Analysen zur Gestaltung pastoraler Arbeit* (Empirie und Kirchliche Praxis – 5). AIM Verlagshaus, Frankfurt a. M. 2009.

keresztyén üzenet radikalitását – cserébe azért, hogy ebben a világban elnyerje a társadalmi intézmények biztos helyét. A másik, úgy tűnik, ellenkező módon ítéli meg ezt: az egyház és teológia a túlvilági üzenet helyett *ennek a világnak a kérdéseire fordult*, és végre érdeklődést mutat az ember társadalmi-politika egzisztenciája iránt.¹⁶ Mindkét értékelésben – még ha sarkosak is – van igazságmomentum, de úgy érzem, mind a kettő leszűkített megállapítás. Ugyanakkor okot ad arra, hogy a kérdést ne vegyük le napirendről, hanem több helyzetelemzéssel, az összefüggések áttekintésével és a jelenség teológiai elemzésének igényével keressük a folyamatnak és az okoknak a megértését.

A protestantizmus politizálódásának jelensége sokkal komplexebb, mint gondolnánk – nemcsak a múltban, de a jelenben is élénk igény van ennek kutatására. A következő pár percben csupán néhány teológiai és teológiatörténeti összefüggést szeretnék felvillantani és az ezzel kapcsolatos további elemzések perspektíváját jelezni. Megpróbálom ezt rövid tézisek és ezekhez fűzött rövid kommentárok formájában megtenni.

a. A reformáció áttörésére és a protestantizmus elterjedésére nem került volna sor – sem Európában, sem pedig térségünkben – meghatározó politikai háttérérdekek nélkül. A német választófejedelmeket, a svájci városállamok tanácsait, az erdélyi fejedelmeket ugyanaz az érdek mozgatta: az új hit bevezetésétől és intézményesítésétől több politikai mozgástér megteremtését vagy nagyobb autonómia kiharcolását várták. S bár ez a kor a felvilágosodás előtti korszak – amikor a fejedelem vagy a polgármester is keresztyén és természetes módon az egyház és a keresztyén társadalom tagja, amely még nem ismeri az egyház és állam szeparációjának mai formáit –, mindazáltal az új vallás térhódítása mögött nemcsak teológiai, eszmetörténeti mozgató rugókat, de masszív politikai érdekeket is láthatunk. Elég ennek megértéséhez egy pillantást vetni a reformáció genfi emlékművére, a debreceni Bocskai-szoborra vagy a református kollégiumok patrónusaira. Ez viszont azt a hosszú távú, napjainkig fellelhető mentalitást eredményezte, hogy ha az egyház nem tudja elérni céljait az evangélium hiteles kommunikációja vagy a meggyőzés által, kompenzálja azt politikai kapcsolatrendszerének segítségével.

b. A reformátori teológiának igénye van a felsőbbség és a politika felé: ez a szabadság, a rend és a jólét biztosítása. Ennek gyökere kettős: Luther, Kálvin, Bullinger egyaránt a Római levél 13. fejezetére vezeti vissza a felsőbb hatalmak

¹⁶ Klaus Fitschen et al. (szerk.): *Die Politisierung des Protestantismus* (Arbeiten zur Kirchlichen Zeitgeschichte – B 52). Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen 2014. 11–12, 119–120. Vö. Wolfgang Schäuble: *Protestantismus und Politik*. Claudius Verlag, München, 2017.

legitimációját és mandátumát: minden hatalom forrása Isten rendelése, feladata pedig a gonoszság és a bűn megfékezése. Mindez kiegészül az antik görög–római demokrácia eszményével. Jogi és humanista képzettségükénél fogva a reformátorok ismerték a görög városállam működésének logikáját, nevezetesen azt, hogy a *polis* vezetésének feladata a szabadság és a közösség jólétének biztosítása – de ennek értelmében akár sor kerülhet a szabadság korlátozására is (a zsarnokság megfékezése vagy megelőzése végett). Végso soron, tették hozzá a reformátorok, az élet minden területe – így a politikum szintre is – Krisztus királysága alá tartozik, még akkor is, ha erről az érintettek nem tudnak vagy nem vesznek tudomást.

c. Az etika eszménye a tanítás és az élet összetartozása – vagyis a hitéletnek kihatással kell lennie az életvitelre. A tanítás reformációját (a *reformatio doctrinae*) az élet reformációja (a *reformatio vitae*) kell hogy kövesse,¹⁷ méghozzá az ember minhárom státuszában: a politikai, egyházi és családi-közösségi élet színterén. Az együttélés e jó rendjének igényét hitvallások, egyházi rendtartások és polgári törvények rögzítették – vagyis nemcsak a politikai törvények, hanem az egyházi rendtartások is meg kívánták határozni az egyéni és közösségi élet minőségét. Az egyház tanításának így közvetlen következményei lehettek a társadalmi együttélés számára.

d. Az egyház „prófétai” tiszte, illetve „őrálói szerepe” volt az a teológiai formula, amellyel a protestantizmus bejelentette és érvényesíteni kívánta mandátumát a világ felé. De ez az igény is ambivalens. Tulajdonképpen egy dogmatikai formula került át az etika síkjára. Eredetileg ez a formula Krisztus hármastiszteről (*munus triplex*), a profétai, főpapi és királyi tisztségéről szolt. A keresztyén hívó ember és az egyház – szolt a tanítás – részesedik Krisztusnak ebben a hármastisztségében, és ahhoz akkor marad leginkább hűséges, ha érvényesíti azt a vallási, társadalmi és politikai élet terén. Viszont a reformátorok tanításában az egyház profétai tiszte elsősorban a Szentírás, azaz a kijelentés mély megértésére való törekvést jelentette – az ószövetségi proféták Isten kijelentését hirdették, az Újszövetségben Krisztus betölti ezt a tisztséget, hiszen ő maga a Kijelentés, a testet öltött *logos*, az Ige. Későbbi követői akkor felelnek meg a reformátorok szerint ennek az igénynek, ha minél mélyebben megismerik és értik az Írást – és ez a mély Írás-értés és -értelmezés hatással kell hogy legyen a közösségi életre, beleértve a társadalmi, politikai és gazdasági viszonyok kritikáját is. De nem fordítva (és itt van egy téves momentum

¹⁷ Részletesen erről ld. Fazakas Sándor: *A reformatio vitae jegyében. Tanulmányok a reformatori teológiatörténet, egyháztan és politikai etika tárgykörében*. Egyetemi Műhely Kiadó, Kolozsvár, 2020.

teológiai és egyházi önértelmezésünkben a politikai kontextus tekintetében): a társadalomkritikát nem szabad utólag bibliai versekkel vagy hivatkozásokkal álcázni vagy felruházni. Sajnos ez a téves következtetés a mai napig fennmaradt az egyházak gyakorlatában. És ez a téves fejlemény nem veszélytelen, mert – ahogy Friedrich Wilhelm Graf megjegyzi – ez egyfajta „új teológiai hübriszhez és egyházi mindenhatóság-képzetek igényéhez”¹⁸ vezethet. Ehelyett mély elemzésre, szövegértésre, bibliai-teológiai ismeretek és a valós társadalmi kontextus elemzésének egymásra vonatkoztatására van szükség, annak a teológiai ítéletalkotásnak a kialakítása érdekében, amiről korábban már szoltunk.

Nos, mi lehet ennek a helytelen gyakorlatnak – az ige- és szövegértés nélküli, de utólagos bibliai hivatkozással felruházott kritizálásnak – a következménye? Az, hogy az egyház és a teológia elfogadja a társadalomban rá osztott szerepet: ahelyett, hogy Isten szavának fényében vizsgálná az élet valóságát és a társadalmi helyzetet, a moralizálás útjára lép. És a (párt)politika szövetségeseként elítéli az állítólagos politikai ellenfeleket, teológiai érvekkel próbálja igazolni a meglévő politikai rendszer érvényességét (például ahogyan az a „reálisan létező szocializmusban”, az ún. „szolgáló egyház teológiájának” idején vagy a nemzeti szocializmus korszakában történt), vagy egyszerűen (csak) a „teremtés rendjére” hivatkozik, anélkül, hogy számot vetne a „megváltás rendjének” következményeivel, a kiengesztelődés és a megbékélés ethoszával.¹⁹

5. A megoldás keresése felé: a teológia normatív szerepe

Mi lehet a megoldás? Mi kellene ahhoz, hogy ne legyen ennyire provokatív ez a szembeállítás: egyház teológia nélkül, teológia egyház nélkül? Tudom, hogy ez egy másik előadás témája lehetne. De a megoldást olyan úton lehetne keresni, amelyen a prófétai-őrálloi és „megmondó” pátosz helyébe a belső és külső sokszínűség érzékeny szemlélése, az emberek valós élethelyzete iránti empátia, a moralizálás helyébe a józan elemzés, az önbizalom helyébe a „jámbor önkorlátozás”²⁰ (Fr. W.

¹⁸ Friedrich Wilhelm Graf: Vom Munus Propheticum Christi zum prophetischen Wächteramt der Kirche? Erwägungen zum Verhältnis von Christologie und Ekklesiologie. *Zeitschrift Für Evangelische Ethik* 32 (1988/2). 88–106, 97.

¹⁹ Néhány évvel korábban volt szó itt a Tavasz- napok keretében arról, hogy Vályi Nagy Ervin intelmeit meg kellene szívlelni a „teremtési rendek”-re való olyan egyoldalú, napjainkban újból bevett hivatkozásokkal szemben, amelyek mellőzik a Krisztusban adott megváltásnak, a bűn-kegyelem-újjászületés rendjének az összefüggéseit. Ld. Vályi Nagy Ervin: A „Testvéri Izenet”-ről. *Protestáns Szemle* 56 (1994/2), 109–114, 113.

²⁰ Graf: i. m. 100.

Graf) lépne. Végül is az egyház nem az igazság birtokosa, hanem „igazságot kereső közösség”²¹ (M. Welker), amely igazságkeresésében a társadalmi élet különböző szereplőivel való párbeszédre szorul. És ez az önkorlátozás nem gátolhat abban, hogy ráébredjünk újból a *teológia normatív szerepére*. Mit jelent ez, hogy a teológiának normatív szerepe van? A teológia nem csak azt írja le, hogy mi volt a múltban, mi történt ezerhétszáz évvel ezelőtt Niceában a dogmafejlődés tekintetében, ötszáz évvel ezelőtt az ekkleziológiai és etikai felismerések terén, vagy éppen ötven éve az egyház társadalmi státuszváltozásának idején. A teológiának kommunikálható elképzeléssel kell rendelkeznie arról, hogy milyen legyen a keresztyén élet és a keresztyén egyház a világban. Nyilván keresztyén egzisztenciáról nem beszélhetünk élő istenkapcsolat nélkül. És az is nyilvánvaló kell legyen (minden következményével együtt), hogy a keresztyén egzisztencia még nem egyenlő az egyháztagsággal. Nos, a teológusnak e felismerésekben kulcsszerepe lehet. Hogyan? Úgy, hogy a mindennapok praxisát beállítja a kijelentés fényébe (az előbb tisztázott és helyesen értelmezett prófétai tisztség értelmében). Tehát nem egy teológiamentes, teológiai reflexiókat nélkülöző, teológiai ítéletalkotás nélküli gyakorlatiaskodás vagy ötletelés hozhat megoldást... Az élethelyzeteket, az élettapasztalatokat, az életkérdések értelmezési kísérleteit – vagyis mindazt, ami Isten színe előtt zajlik – be kell állítanunk az evangélium fényébe. Nyilván fel kell tenni magunknak a kérdést, hogy erre való tekintettel milyen és mennyi teológiát műveljünk, és mit oktassunk. Nem kellene-e elmozdulni abba az irányba, hogy a képzés során legyen egy szolid teológiai, bibliai megalapozás, utána pedig jöjjenek a speciális teológiai ismeretek, attól függően, hogy ki milyen irányba szeretne majd specializálódni: tudományos vagy lelkigondozói, igehirdetői vagy oktatói-nevelői feladatok irányába? És mit kell tenni ahhoz, hogy az egyház és a teológiai ismeretek közvetítése valóban felkészítsen a saját döntések kiérlelésére és a kompetens erkölcsi-teológiai ítéletalkotásra? Erről tovább kell folytatnunk a párbeszédet – de azt látni kell, hogy mindez már nem maradhat a mi belterjes kiváltságunk. Vagyis nem csak a teológusok, lelkészek és vallástanárok kiváltsága az egyház jólléte, a keresztyén élet szépsége és a felelős társadalmi részvétel kérdései feletti töprengés. Minden gyülekezeti tagtól, minden megkeresztelt hívőtől ez elvárható kellene hogy legyen. De ez csak akkor működik, ha a keresztyén ember élete – újból Barth megállapítása szerint – nem egyszerűen a bölcső és a koporsó, hanem a keresztség és az úrvacsora között folyik.²² Vagyis,

²¹ Michael Welker: Lélek-krisztológia: Jézus hármasság tiszteiről és Isten országának hármasság formájáról. (Ford. Fazakas Sándor.) *Studia Theologica Debrecinensis* 6 (2013/2). 21–34, 30.

²² Karl Barth: *Der Christ als Zeuge* (TEH 2). Chr. Kaiser, München, 1934. 14.

felelős és öntudatos keresztyén egzisztenciára van szükség az egyház és a teológia kapcsolatrendszerében. De ha ez megvalósul, és ha ebbe az irányba elindulunk, ez megváltoztatja a tisztségről való eddigi felfogásunkat. No, nem a bibliai-reformatori tisztségértelmezés alapjait, hanem azt a konvenciókra épített, az utóbbi évszázadokban és évtizedekben kialakult és berögzült gyakorlatot és egyházi hierarchiát, ami arról szól, hogy mi egy személyben vagyunk prédikátorok, liturgusok, döntéshozók, vezetők, gazdasági szakemberek stb. – és mindez egy alá- és fölérendeltségi viszonyrendszerben. Az új út és új igény már arra nézne ezentúl, hogy a megkeresztelt hívők közössége olyan ismeret, istentapasztalat és spirituális meghatározottság birtokába jut, aminek fényében képes lesz megítélni az egyház hivatalos tanítóinak és vezetőinek teológiáját, lelkiségét és elhivatottságát,²³ és aminek birtokában valóban különbséget tud tenni hatalom és szolgálat, politikai opciók és közéleti felelősségvállalás között. És egy ilyen józan különbségtétel készségének elsajátítása után már az lesz prioritás számára, hogy miként alakítsuk a kérdezés és a tovább kérdezés lehetőségét egyházunkban és társadalmunkban, és ennek megfelelően miként lehetne megteremteni az egyházainkban és teológiai képzőhelyeinken a párbeszéd fórumait – hogy a teológia ne csak az egyház hivatalos szolgálattelvéinek képzéséről szóljon (bár ez sem elhanyagolandó terület), hanem a diszkurzusról: a kérdezés és a válaszkérés lehetőségeiről.

²³ Vö. Martin Luther: Ordnung eines gemeinen Kasten (1523). In: *D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe. Band 12: Schriften 1523*. Hermann Böhlau Nachfolger, Weimar 1891. 1–31, 5.